

Replik til Overskeid:

Om underholdning og vitenskaper med ulike mål

Per Holth

Professor i atferdsanalyse, Høgskolen i Oslo og Akershus

– Biografiene kan være underholdende nok, men de utgir seg vel ikke for å være vitenskapelige publikasjoner?

VITENSKAPELIG PUBLISERING

SKINNER VAR NEPPE noe dydsmønster. Imidlertid har jeg etterspurt relevansen så vel som påliteligheten av Overskeids «drøfting av Skinners følelsesliv». Nå i ettertid begrunner Overskeid interessen for vitenskapsmannens følelsesliv med å henviser til en tradisjon, for eksempel i biografier om Skinner, Nansen og Einstein. Biografiene kan være underholdende nok, men de utgir seg vel ikke for å være vitenskapelige publikasjoner? Overskeids artikkel om Skinner var klassifisert av tidsskriftet som en vitenskapelig artikkel. Når det gjelder min egen opplysning om Verplancks legning, er den begrunnet ved at den setter spørsmålsteget ved Overskeids hentydning om et seksuelt forhold mellom Verplanck og Skinners kone. «Avsløringen» er neppe verdt krokodilletårer i 2015.

Det andre poenget gjelder Overskeids mange negative karakteristikkene av atferdsanalytikere generelt og av Skinner spesielt. Han gjentar nå uttrykk som «Skinners flokk» og «Skinners tilhengere», hevder at «Skinners lære er stivnet til dogmatisme» og legger til at «som i psykoanalysen har en død profet satt tonen». Tilsynelatende gjør karakteristikkene argumentasjon overflødig, eller han argumenter ved å vise til sannhet ved enighet i en flokk som er mye større enn «Skinners flokk», med uttrykk som: «vil mange mene», «vil mange si», «er ellers en vanlig oppfatning», «Per Egil Hegge mener», «jeg og andre har ment» og «det er enighet blant Skinners to biografer». Alt dette er talemåter som kanskje er egnet til å vinne en debatt, men de støtter ikke opp under det Overskeid selv beskriver som en vitenskapelig holdning, der «alt er lov, ikke minst tanker og empiriske metoder som bryter med det våre venner og kolleger driver på med».

Diskusjonen om Skinner tyder på at atferdsanalyse og psykologi har evolvert til to uforenlige vitenskaper

Verst er det likevel at de få gangene Overskeid forsøker å beskrive atferdsanalytiske poenger i fulle setninger, så blir det nesten konsekvent feil. Jeg nøyer meg her med å forholde meg til hans siste kommentar, men poenget der synes å være kjernen i Overskeids mange publikasjoner om Skinner:

Overskeid skriver: «Skinner (f.eks. 1953, 1988) har sagt at alle viktige årsaker til atferd ligger utenfor organismen. Da blir det viktig for hans tilhengere å vise at det er slik.» Dette høres ut som en konspirasjonsteori, men jeg kan forsikre Overskeid om at det verken finnes en «Skinners flokk» eller en skare av «hans tilhengere» som har slike siktemål. I neste omgang legger Overskeid til at Skinner selv «avvek fra den rene lære han selv hadde formulert, ved å behandle hendelser inne i organismer som fullgode årsaker.» Jeg vil forsøke å kommentere dette i 10 punkter: (1) Det er rimelig

for naturvitenskapelige formål å anta en eller annen form for grunnleggende determinisme, hvor alle hendelser inngår i kausalkjeder eller funksjonelle sammenhenger. Dette gjelder uansett om hendelsene foregår innenfor eller utenfor organismer. (2) Noen fenomener er ikke direkte manipulerbare, men kan bare påvirkes ved å påvirke andre hendelser. Dette gjelder for eksempel atferd. (3) Andre fenomener er ikke konkrete hendelser i det hele tatt, men består av mønstre av hendelser over tid. Dette gjelder i stor grad fenomener som typisk omhandles i psykologi, som personlighet, intelligens, holdninger, osv. (4) Når man skal bygge en vitenskap om atferd, vil strategien avhenge av målene, og det er en viktig forskjell mellom målene for psykologi og målene for atferdsanalyse: Det overordnede målet for vitenskapelig psykologi er prediksjon av atferdsfenomener, mens målene for atferdsanalyse er prediksjon og kontroll over slike fenomener (se Dougher, 1995). (5) Når målet er å predikere atferdsfenomener, kan alle typer av forutgående fenomener fungere som prediktorer eller uavhengige variabler dersom de korrelerer med senere atferdsfenomener. Dette gir forskere i psykologi en enorm frihet til å identifisere sammenhenger mellom alle slags variabler og atferd. Et grunnleggende problem blir da at man ender opp med et mylder av sammenhenger på kryss og tvers, men der (a) ulike forklaringer kan være overlappende, og (b) de fleste uavhengige variabler eller forklaringer er irrelevante for tiltak med sikte på atferdsendring. (6) Når målet i eksperimentell atferdsanalyse omfatter *kontroll* over atferdsfenomener, legger dette kraftige begrensninger på hva som kan tjene som uavhengige variabler: De uavhengige variablene må være direkte manipulerbare. (7) Grunnleggende lovmessigheter i atferdsanalyse baserer seg dermed på slike eksperimentelle analyser, og problemene med overlappende forklaringer og at de fleste forklaringene er irrelevante for tiltak med sikte på atferdspåvirkning unngås. (8) Det meste av atferd (som andre naturfenomener) forekommer i situasjoner hvor ingen har eksperimentell kontroll. I slike situasjoner kan vi bare fortolke det vi observerer. Vitenskapsfolk vil da forsøke å fortolke fenomenene i lys av prinsipper som er framkommet i sammenhenger hvor man har hatt eksperimentell kontroll. Det innebærer at hendelser, inkludert atferd i atferdskjeder, vil kunne fortolkes som variabler av betydning for annen atferd, som i den typen problemløsning vi kaller tenkning, og slik sett en type årsaker. (9) Atferdsanalytikere vil uansett forsøke å spore opprinnelsen til slike fenomener tilbake til sammenhenger mellom atferd og hendelser utenfor organismen (se Hayes & Brownstein, 1986). Dette er ikke for å vise at Skinner hadde rett, men fordi det (a) bidrar til å unngå kaos med overlappende forklaringer og (b) leder til forklaringer som i hovedsak er direkte relevante med hensyn til atferdspåvirkning. (10) Som Overskeid har påpekt, ville «psykologiens hovedstrøm ... tjent på å alltid spørre ... hvilke konsekvenser som former og opprettholder adferd». Men i en psykologi-forklaring kan individets tro om konsekvenser av atferd bli viktigere enn faktiske konsekvenser. I stedet for å stoppe ved en slik tros-forklaring vil en atferdsanalytiker forsøke å finne ut hvor slik tro kommer fra, og oppgaven blir da å spore «troen» tilbake til sammenhenger mellom atferd og hendelser i miljøet.

Det faller åpenbart ikke Overskeid inn at han selv kan ha malt seg opp i et dogmatisk hjørne i sin fortolkning av Skinner og atferdsanalyse, og han vil neppe bli korrigert av sine egne kollegaer innen psykologi. Med sine ulike vitenskapelige mål har psykologi og atferdsanalyse, slik jeg ser det, evolvert til to ulike vitenskaper, og atferdsanalyse vil antakelig etter hvert finne sin plass blant naturvitenskapene, helt løsrevet fra psykologi. I hvilken grad de to vitenskapene vil blomstre som ulike former for kulturell praksis i framtida vil antakelig avhenge av mange forhold, inkludert i hvilken grad de bidrar til å møte atferdsmessige utfordringer som samfunnet vil stå overfor, som forurensningsproblemer, uoverensstemmelser mellom folkegrupper, overforbruk av ressurser, mangelfulle skoletilbud, rusmisbruk, osv. Kanskje vil det være rom for både psykologi og atferdsanalyse, men jeg vet hvilken hest jeg vil spille på.

Referanser

Dougher, M. J. (1995). A Bigger Picture: Cause and Cognition in Relation to Differing Scientific Frameworks. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychology*, 26, 215–219.

Hayes, S. C., & Brownstein, A. (1986). Mentalism, Behavior-Behavior Relations, and a Behavior-Analytic View of the Purposes of Science. *The Behavior Analyst*, 9(2), 175–190.